

Lagdelt indholdsstruktur i selvstændige ytringer og direkte og indirekte ytringsgengivelse

Marie-Louise Lind Sørensen & Kasper Boye

Abstract

Based in Danish Functional Linguistics, this article presents a unified analysis of semantic similarities and differences between i) the Danish main-clause types declarative, interrogative and imperative, which are argued to code resp. assertions, polar questions and directive speech acts, and ii) independent main clauses and the two types of clauses – dependent main clauses and complement clauses – which are used to report utterances directly and indirectly, respectively. It is argued i) that independent main clauses possess the layers *illocutionary neustic*, *illocutionary tropic*, *state-of-affairs*, and – in the case of declaratives and interrogatives – *proposition*, ii) that dependent main clauses lack an illocutionary neustic, and iii) that complement clauses in addition lack an illocutionary tropic.

Nøgleord: direkte tale, indirekte tale, komplementsætninger, lagdelt indholdsstruktur

1. Indledning

I denne artikel giver vi med udgangspunkt i Dansk Funktionel Lingvistik model for lagdelt indholdsstruktur en samlet fremstilling af:

- semantiske forskelle og ligheder mellem de tre danske helsætningstyper deklarativ, interrogativ og imperativ, der koder hhv. fremsættende, polært spørgende og bydende illokutioner (dvs. forskelle og ligheder mellem (1a), (1b) og (1c) i tabel 1 nedenfor).
- semantiske forskelle og ligheder mellem de danske helsætningstyper og de to grupper af sætningsstrukturer, der koder hhv. direkte og indirekte gengivelse af fremsættende, polært spørgende og bydende ytringer, dvs. *indbyggede helsætninger* og *komplementsætninger* (dvs. forskelle og ligheder mellem (1), (2) og (3) i tabel 1 på næste side).

	FREMSÆTTENDE	POLÆRT SPØRGENDE	BYDENDE
SELVST. YTRING	(1a) <i>Hun spiser altid op.</i>	(1b) <i>Spiser hun altid op?</i>	(1c) <i>Spis altid op!</i>
SELVST. HELS.			
DIR. GENG. YTR.	(2a) <i>Han sagde: "Hun spiser altid op".</i>	(2b) <i>Han sagde: "Spiser hun altid op?".</i>	(2c) <i>Han sagde: "Spis altid op!".</i>
INDBYG. HELS.			
IND. GENG. YTR.	(3a) <i>Han sagde, (at) hun altid spiser op.</i>	(3b) <i>Han spurgte, om hun altid spiser op.</i>	(3c) <i>Han bad hende altid spise op.</i>
KOMPL.SÆTNING			

Tabel 1: Helsætningsstrukturer, der anvendes i selvstændige ytringer, og sætningsstrukturer, der anvendes til ytringsgengivelse.

Vi behandler udelukkende sætningsformede ytringer, ligesom vi udelukkende behandler ytringsgengivelse, som introduceres af ytringsprædikater: fremsættende, spørgende og bydende prædikater som hhv. dansk *sige*, *spørge* og *bede*.

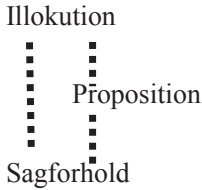
Vi argumenterer for, at forskellen på selvstændige ytringer og direkte og indirekte ytringsgengivelse er, at kun selvstændige ytringer har, hvad vi vil kalde neustik (eller: illokutionær **kraft**). Vi vil også argumentere for, at den afgørende forskel på direkte og indirekte ytringsgengivelse er, at kun direkte ytringsgengivelse udtrykker, hvad vi vil kalde tropik (eller: illokutionær **værdi**, fx assertion eller polært spørgsmål). Vores analyse er møntet på danske forhold, men vi perspektiverer analysen til andre sprog.

I afsnit 2 redegør vi for lagdelt indholdsstruktur i selvstændige helsætninger. I afsnit 3 analyserer vi relationen mellem selvstændige og såkaldt indbyggede helsætninger, og i afsnit 4 relationen mellem indbyggede helsætninger og komplementsætninger. I afsnit 5 diskuterer vi, hvorvidt helsætningsindbygning kan ses om en særlig slags komplementering. Afsnit 6 er en kort opsummering.

Artiklen ignorerer bl.a. af pladshensyn hybrider mellem direkte og indirekte ytringsgengivelse, forskelle på de to slags ytringsgengivelse, der har at gøre med tempusforhold (se Tøgeby 2014), samt konjunktionsindledte komplementsætninger med helsætningledstilling.

2. Lagdelt indholdsstruktur i selvstændige helsætninger

Vi begynder med at gøre rede for helsætninger med udgangspunkt i de relevante dele af Dansk Funktionel Lingvistik's teori om lagdelt indholdsstruktur. De relevante dele er illustreret i modellen i figur 1.

Figur 1: Dansk Funktionel Grammatiks model for lagdelt indholdsstruktur (jf. Boye 2012: 183-315).

Der skelnes tre lag betydningsenheder: sagforhold, proposition og illokution. Sagforhold forstås her som situationsrepræsentationer, der hverken kan hævdes at være sande eller falske (dvs. betydningsenheder, der ikke har en sandhedsværdi), mens propositioner forstås som situationsrepræsentationer, der er relateret til verden, og som derfor kan evalueres epistemisk og hævdes at være sande eller falske (dvs. betydningsenheder der har en sandhedsværdi)¹). Propositioner har altid sagforhold i sig, mens sagforhold aldrig kan indeholde en proposition (når der bortses fra propositioner, der er indlejret som argument). Illokutioner kan enten have en proposition (inkl. et sagforhold) eller et sagforhold i sig.

Vores analyse af selvstændige helsætninger er identisk med analysen i Boye (2013) og i Boye & Harder (under forberedelse): I dansk koder indikative sætninger propositioner, og imperative sætninger sagforhold, mens infinitte sætninger enten koder propositioner (*at*-infinitivneksus), sagforhold (fx *nøgen* infinitivneksus) eller er tvetydige (modalinfinitiver) (Boye 2001; 2002). Illokutionær værdi er kodet således:

- Deklarativ ledstilling koder fremsættende illokutionær værdi.
- Interrogativ ledstilling koder polært spørgende illokutionær værdi.
- Imperativ ledstilling koder bydende illokutionær værdi.

1. Der er grund til at tro, at sandhedsværdi ikke er den optimale forklaringsmodel, men det spørgsmål er ikke centralt for analysen (jf. Boye 2008; Boye 2010a; Boye 2012 og Sørensen & Boye 2015 for en grundigere diskussion af distinktionerne.)

2. En fagfællebedømmer har foreslået to yderligere kriterier for propositionel status: 1) tilstedeværelse af nominativsubjekt og 2) tilstedeværelse af tempusbøjning. Ingen af disse kriterier er holdbare, når det gælder om at identificere propositioner forstået som betydningsenheder med en sandhedsværdi – slet ikke tværspørgeligt (se fx Boye 2010a), men heller ikke for dansk: Sætningen *Hun bedes spise op* har et subjekt i nominativ, der udtrykker agenten i sagforholdet 'hun spise op'; i sætningen *Hun synes at spise op* er verbalet *spise* ikke tempusbøjet, men alligevel kerne i propositionen 'hun at spise op' (jf. fx Boye 2002).

Et argument for, at helsætninger koder illokutionær værdi, er, at helsætninger ikke kan bruges til hvad som helst. Man kan bruge alle deklarativer helsætninger til at lave fremsættende talehandlinger, men man kan ikke bruge fx sætningen *Min moster havde en hund, der hed Benny* til at lave en bydende talehandling – i hvert fald ikke så længe man kun forlader sig på den sproglige kode.

Deklarativ og interrogativ ledstilling følges med indikativ modus, fordi fremsættende og polært spørgende illokutioner kræver propositioner (jf. generativ grammatiks 'I'), mens imperativ ledstilling følges med imperativ modus, fordi bydende illokutioner kræver sagforhold, men ikke propositioner (Boye 2008; Boye & Harder under forberedelse).

Et argument for denne analyse har at gøre med muligheden for epistemisk evaluering som et kriterium for propositionel status (se flere argumenter i Boye 2013; Boye & Harder under forberedelse): Epistemisk evaluering er udelukkende mulig for sætninger, der udtrykker fremsættende eller polært spørgende illokutionær værdi. At danske imperativer udtrykker sagforhold og ikke propositioner, ses ved, at epistemisk evaluering er umulig for imperativer (4c) – i modsætning til hvad der gælder for de propositionelle deklarativer (4a) og interrogativer (4b).

- (4a) Hun spiser **sikkert** altid op.
- (4b) Spiser hun **måske** altid op?
- (4c) *Spis **måske/sikkert** altid op.

Analysen af selvstændige helsætninger er altså, som følger: Deklarative og polært spørgende helsætninger indeholder både et illokutionært lag, et propositionelt lag og et sagforholdslag, mens bydende helsætninger indeholder et illokutionært lag og et sagforholdslag. Fremsættende og polært spørgende illokutioner har propositioner i sig, mens bydende illokutioner har et sagforhold men ikke en proposition i sig (Boye 2013; Boye & Harder under forberedelse). Analysen er opsummeret i tabel 2, hvor *I=illokution*, *P=proposition*, og *S=sagforhold*.

	FREMSÆTTENDE	POLÆRT SPØRGENDE	BYDENDE
SELVST. YTRING	(1a) <i>Hun spiser altid op.</i>	(1b) <i>Spiser hun altid op?</i>	(1c) <i>Spis altid op!</i>
SELVST. HELS.	I-P-S	I-P-S	I---S

Tabel 2: Helsætninger og semantisk indholdsstruktur
(I=illokution, P=proposition, og S=sagforhold).

3. Forskellen på selvstændige og indbyggede helsætninger

Når deklarativ, interrogativ og imperativ ledstilling koder hhv. fremsættende, polært spørgende og bydende illokutionær værdi, må deklarative, interrogative og imperative sætninger have disse illokutionære værdier, også når de indbygges i en oversætning og bruges til direkte gengivelse af ytringer som i (5a)-(5c).

- (5a) Han siger: “Hun spiller klaver”.
 (5b) Han siger: “Spiller hun klaver?”
 (5c) Han siger: “Spil klaver!”.

Men hvis det er tilfældet, hvad adskiller så i betydningsmæssig henseende sådanne indbyggede helsætninger fra selvstændige helsætninger? Hvad adskiller med andre ord direkte ytringsgengivelse fra en selvstændig ytring?

Haberland (1989) beskriver den centrale forskel således:

“The difference is that the illocutionary force of the model utterance is only indicated or *displayed* in the report, not performed or *enforced*”
(Haberland 1986: 220)

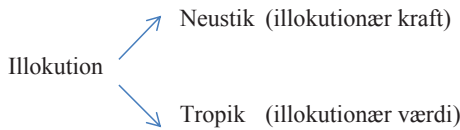
Sagt på en anden måde bevarer den gengivne ytring altså den selvstændige ytrings illokutionære **værdi**, men den mangler den illokutionære **kraft**. En mere entydig³ terminologi findes hos Hare (1970), som skelner mellem **tropik** og **neustik**:

“Now although a neustic has to be present or understood before a sentence can be used to make an assertion or perform any other

3. Der er en dansk tradition for at bruge Hares termer – neustik og tropik – helt anderledes, end Hare selv brugte dem, og end vi bruger dem her (fx Hansen & Heltoft 2011: 143-148).

speech act, it is in virtue of its tropic that it is used to make an assertion and not to perform some other speech act.”
(Hare 1970: 22)

Som det fremgår af citatet, svarer tropik til det, vi ovenfor har kaldt illokutionær værdi, mens neustik svarer til illokutionær kraft. Man kan altså opsplitte illokution som illustreret i figur 2.

Figur 2: Opsplitningen af illokutionen i neustik og tropik

I overensstemmelse med denne opsplitning er ensdannede selvstændige og indbyggede helsætninger relateret, som følger: De deler tropik, men kun de første har neustik. Denne analyse er opsummeret i tabel 3, hvor I^n =neustik, I^t =tropik, P =proposition, og S =sagforhold.

	FREMSÆTTENDE	POLÆRT SPØRGENDE	BYDENDE
SELVST. YTRING	(1a) <i>Hun spiser altid op.</i>	(1b) <i>Spiser hun altid op?</i>	(1c) <i>Spis altid op!</i>
SELVST. HELS.	I^n-I^t-P-S	I^n-I^t-P-S	I^n-I^t---S
DIR. GENG. YTR.	(2a) <i>Han sagde:</i> <i>"Hun spiser altid op".</i>	(2b) <i>Han sagde:</i> <i>"Spiser hun altid op?".</i>	(2c) <i>Han sagde:</i> <i>"Spis altid op!".</i>
INDBYG. HELS.	I^t-P-S	I^t-P-S	I^t---S

Tabel 3: Forskellen på selvstændige og indbyggede helsætninger
(I^n =neustik, I^t =tropik, P =proposition, og S =sagforhold).

Vi har lanceret vores analyse som semantisk, og ved semantik forstår vi kodet (= konventionel) betydning. Man kan i den forbindelse spørge, om neustik er kodet i dansk, dvs. om selvstændige helsætninger koder neustik eller indbyggede helsætninger koder fraværet af det. Det er oplagt, at fraværet af neustik i hvert fald kan være markeret. I skriftsproget markeres det bl.a. af anførselstegn. I sætningerne (2a)-(2c) i tabel 1-3 markeres det

desuden af den overordnede helsætning *han sagde*, der viser, at den indbyggede helsætning gengiver en ytring. Hvis man ser bort fra skriftsprogets anførelsestegn, er der imidlertid ikke altid en entydig markering af neustisk fravær. Hansen & Heltoft anfører eksemplet:

“Pludselig var der en af tjenerne, der stak hovedet ind i køkkenet og spurgte ‘Jacob, er det rigtigt, at du er naturist?’ Så tak! Hvor fejl ville det ikke være at lyve? Og dumt, for hvorfor egentlig skamme sig? Så **Jo, det er jeg da**’”. (*Ud og se*, nov. 2005, citeret i Hansen & Heltoft 2011: 1655).

I sådanne tilfælde er neustisk fravær næppe kodet (når der altså ses bort fra skriftsprogets anførelsestegn), men et pragmatisk fænomen.

For fuldstændighedens skyld skal det nævnes, at Hare (1970) ved siden af neustik og tropik bruger begrebet **frastik**. Det dækker, hvad vi her kalder proposition og sagforhold, men begrebet er underudviklet, for så vidt som det ikke skelner mellem disse to betydningsenheder.

4. Forskellen på indbyggede helsætninger og komplementsætninger

Spørgsmålet er nu, hvad – om noget – der adskiller den indirekte gengivelse af ytringer i komplementsætninger fra den direkte gengivelse af dem i indbyggede helsætninger. I det følgende argumenterer vi først imod de svar på spørgsmålet, der gives i Hare (1970) og Harder (2016). Derefter udfolder vi vores egen analyse, hvis hovedpointe er, at komplementsætninger ikke blot mangler neustik, men også tropik. På baggrund af denne analyse opstiller vi til slut to forudsigelser om grammatikaliseringen af ytringsprædikater.

4.1. Hare (1970)

Ligesom Hare ikke skelner mellem proposition og sagforhold (se afsnit 3), skelner han ikke mellem helsætningsindbygning og komplementering – måske fordi han koncentrerer sig om engelske sætninger med deklarativ ledstilling. Hare foreslår således grundlæggende samme analyse for komplementsætninger som den, vi netop har foreslået for indbyggede helsætninger: Komplementsætninger har ifølge Hare tropik, men ikke neustik.

Der er mindst tre argumenter mod Hares analyse af komplementsætninger.

For det første overser den det forhold, at komplementsætninger mangler helsætningers markering af tropik: ledstilling.

For det andet overser den det forhold, at komplementsætninger ikke har

en særskilt markering af tropik. Fx markerer underordningskonjunktionen *om* ikke “indirekte spørgsmål” (Boye 2008; Nordström & Boye 2016): Hvis den gjorde det, måtte man bl.a. forvente, at interrogativpartiklen *mon* **altid** kunne indsættes i en *om*-komplementsætning i harmonisk kombination med *om*. Det kan den også nogle gange, men langt fra altid: I (6) er der mulighed for harmonisk kombination, men i (7) og (8) er muligheden i bedste fald marginal.

- (6) De spurgte, om der **mon** var mere at spise.
- (7) De drak, uanset om der **?mon** var mere at spise.
- (8) De fortalte, om der **?mon** var mere at spise.

For det tredje er Hares analyse uforenelig med det forhold, at når komplementsætninger klart gengiver ytringer, angives den illokutionære værdi af det komplementtagende prædikat (9) – i modsætning til hvad der gælder for helsætningsindbygning og helsætningsindbyggende prædikater (10).

- (9a) Han spurgte: spiser hun altid op.   Gengiver spørgsmål.
- (9b) Han sagde: spiser hun altid op.   Gengiver spørgsmål.
- (10a) Han spurgte, om hun altid spiser op.   Gengiver spørgsmål.
- (10b) Han sagde, om hun altid spiser op.   Gengiver **ikke** spørgsmål
i konservativ sprogbrug.

I (9a) markeres spørgsmålet både af *spurgte* og af den interrogative ledstilling i den indbyggede helsætning. I (9b) markeres det kun af den interrogative ledstilling. I (10a) markeres spørgsmålet kun af *spurgte*, for (10b), hvor *spurgte* er erstattet med det tropisk neutrale *sagde*, læses bedst – og i konservativ sprogbrug kun – som en gengivelse af en fremsættende ytring.

I lyset af ovenstående argumenter må Hares analyse af komplementsætninger forkastes.

4.2. *Harder (2016)*

I lighed med Hare (1970) argumenterer Harder (2016) for, at både helsætninger og komplementsætninger har en slags illokution. Men til forskel fra Hare, som mener, at helsætninger og komplementsætninger har samme slags illokution, nemlig tropik, mener Harder, at illokutionen ikke er den samme for helsætninger og komplementsætninger: Komplementsætninger har en særlig ‘subillokution’.

Baggrunden for idéen om en særlig subillokution er en opfattelse af

underordning som et funktionelt alternativ til illokution⁴: Man kan søsætte en sætning som en selvstændig talehandling eller som del af en overordnet konstruktion. Eller omvendt: Talehandlinger og overordnede konstruktioner giver begge en funktionel specifikation, der lader os vide, hvad vi skal stille op med en given sætning og dens indhold (jf. generativ grammatiks ‘C’).

Harders idé er nu, at underordningskonjunktioner foruden at markere underordning og evt. specificere underordningstype kan angive en funktionel specifikation af, hvad vi skal stille op med den underordnede sætning. Det er denne sidste specifikation, der er subillokutionen. Fx angiver dansk *om* og engelsk *whether* ifølge Harder, at den underordnede proposition er et *issue* (Harder 2016: 803) – *issues* defineres som “things you need to decide in order to take action”. Harders (2016: 903) centrale eksempel er spørgsmålet i (11), stillet af en lærer.

- (11) How does one determine whether the earth moves around the sun or not?

Ifølge Harder udtrykker komplementsætningen *whether the earth moves around the sun or not* et *issue*, markeret ved *whether*.

Der er imidlertid mindst tre argumenter mod at regne subillokutioner som et særligt fænomen.

For det første er subillokutioner ikke veldefinerede, og de er derfor svære at identificere.

For det andet er det uklart, om subillokutioner er neustiske eller tropiske.

For det tredje – og det er det vigtigste argument – kan de konsekvensløst reduceres bort. I en granskning af (11) må man overveje, om ikke *issue*-fornemmelsen blot er et resultat af prædikatet *determine* og det overordnede *how*-spørgsmål – og altså ikke noget, der er kodet i *whether*. Betragt også sætningen i (12).

- (12) Han spurgte, om hun altid spiser op.

Her gengiver *om*-sætningen blot indholdet af et spørgsmål. Hvis sætningen udtrykker et *issue*, gør det spørgsmål, der gengives, også, og så er det ikke noget særligt ved *om*-sætninger. Hvis sætningen ikke udtrykker et *issue*, udtrykker *om* ikke *issue*.

4. Denne opfattelse støttes af sprog som hidatsa (siouansk), huichol (uto-aztekisk) og inuktitut (eskimoisk), hvor underordningsmarkører står i samme paradigme som illokutionsmarkører.

I lyset af særlig det sidste argument må Harders analyse og forestillingen om subillokutioner forkastes. *Issues* og subillokutioner er i bedste fald usus-epifænomener.

4.3. *Komplementsætninger har ingen illokution*

Som vi har argumenteret for ovenfor, er der ingen grund til at identificere illokutioner i komplementsætninger, hverken neustiske eller tropiske. De komplementer, der anvendes til indirekte gengivelse af hhv. fremsættende, polært spørgende og bydende ytringer, kan således helt ligetil analyseres som havende samme semantiske udstyr som de helsætninger, der anvendes i selvstændige ytringer eller til direkte ytringsgengivelse – bortset fra neustik og tropik. Analysens hovedpunkter er, som følger:

1. Komplementsætninger udtrykker propositioner som i (13a) og (13b) eller sagforhold⁵ som i (13c).
  - (13a) Han fortalte, (at) hun altid spiser op.
  - (13b) Han spurgte, om hun altid spiser op.
  - (13c) Han bad hende altid spise op.
2. Underordningskonjunktioner kan foruden at have underordnende funktioner modificere sådanne propositioner eller sagforhold (se Kehayov & Boye 2016 og Boye, van Lier & Brink 2015 for tværsporgelige muligheder).
3. Den funktionelle specifikation af en underordnet sætning leveres af elementer i den overordnede sætning (fx komplementtagende prædikater) i samarbejde med evt. **ikke-(sub)illokutionære** underordnere.

En sætning som (13b) må altså analyseres, som følger:

---

5. Mht. til betydningen af distinktionen mellem sagforhold og propositioner ligner ytringsprædikater andre prædikattyper som for eksempel sanseprædikater ('se', 'føle', 'høre' – jf. Boye 2010b) og vidensprædikater ('vide', 'huske', 'glemme' – jf. Sørensen & Boye 2015).

- Ledsætningen gengiver det propositionelle indhold i en ytring.
- Det komplementtagende prædikat *spurgte* angiver den oprindelige ytrings tropik: polært spørgsmål.
- *om* angiver total usikkerhed (nulpunktet på en epistemisk skala konceptualiseret fra polen total sikkerhed) og anvendes, fordi dens epistemiske værdi er forenelig med polære spørgsmål (der implicerer usikkerhed).

Analysen af forskellen på komplementsætninger og indlejrede helsætninger er opsummeret i tabel 4, hvor I =tropik, P =proposition, og S =sagforhold.

	FREMSÆTTENDE	POLÆRT SPØRGENDE	BYDENDE
DIR. GENG. YTR. INDBYG. HELS.	(2a) Han sagde: "Hun spiser altid op." I^t-P-S	(2b) Han sagde: "Spiser hun altid op?" I^t-P-S	(2c) Han sagde: "Spis altid op!" I^t--S
IND. GENG. YTR. KOMPL.SÆTNING	(3a) Han sagde, (at) hun altid spiser op. P-S	(3b) Han spurgte, om hun altid spiser op. P-S	(3c) Han bad hende altid spise op. --S

Tabel 4: Forskellen på indbyggede helsætninger og komplementsætninger
(I =tropik, P =proposition, og S =sagforhold).

Analysen indebærer, at forskellen på direkte og indirekte ytringsgengivelse i dansk udtrykkes ved forskellen på helsætninger og komplementsætninger. Noget lignende gør sig gældende i andre sprog. I choco-sproget epena pedee udtrykkes forskellen på direkte og indirekte ytringsgengivelse ved henholdsvis tilstedeværelse og fravær af en fremsættende, spørgende eller bydende illokutionær markør. (14a) er et eksempel på direkte ytringsgengivelse, mens (14b) er et eksempel på indirekte ytringsgengivelse.

Epena pedee (Harms 1994)

(14a) Nep̄ri-pa-či-dá [rey táu p^hāriú bi-dá] a-hi-dá
sige-HAB-PST-PL konge øje mørk være-DECL sige-PST-PL
'De sagde: "Kongen er blind", sagde de'.

(14b) Nep̄ri-pa-či-dá [rey táu p^hāriú bi]
sige-HAB-PST-PL konge øje mørk være
'De fortalte, at kongen er blind'.

Ved direkte ytringsgengivelse (14a) er der et deklarativt suffiks *-dá*, mens der ikke er nogen illokutionær markering ved indirekte ytringsgengivelse (14b). Denne forskel afspejler tilstedeværelsen af tropik i direkte ytringsgengivelse og fraværet af tropik i indirekte ytringsgengivelse.

4.4. *Forudsigelser om grammatikaliseringen af ytringsprædikater*

På baggrund af ovenstående analyse bliver det muligt at fremsætte nogle forudsigelser vedrørende grammatikaliseringen af ytringsprædikater, nemlig at der vil være forskellige grammatikaliseringsveje for ytringsprædikater, der introducerer direkte ytringsgengivelse, og ytringsprædikater, der introducerer indirekte ytringsgengivelse.

Komplementtagende prædikater kan potentielt grammatikaliseres. Ifølge Boye & Harder (2007; 2009; 2012) foregår en sådan grammatikalisering ved, at det komplementtagende prædikat først mister diskursprominens i sprogbrugen i forhold til komplementsætningen og siden konventionaliseres som diskursivt sekundært. I (15) ses et ofte citeret eksempel på en sådan grammatikaliseringsproces fra afrikaans, hvor et komplementtagende prædikat *glo* 'tro' har gennemgået en forandring til en epistemisk partikel. Fed skrift markerer diskursivt primære størrelser, mens normal skrift markerer diskursivt sekundære.

Afrikaans (Thompson & Mulac 1991: 318; Boye 2012: 211)

- (15a) **ek**   **glo**   dat   hy   ryk   is
          1SG   tro.PRS   COMP 3SG.MASK   rig   være.PRS
          'Jeg tror, at han er rig'.
- (15b) ik   glo   **dat**   **hy**   **rik**   **is**
          1SG   tro.PRS   COMP 3SG.MASK   rig   være.PRS
          'Jeg tror, at han er rig'.
- (15c) **hy**   **is,**   glo   ek,   **ryk**
          3SG.MASK   være.PRS   tro.PRS 1SG   rig
          'Han er, tror jeg, rig'.
- (15d) **hy**   **is,**   glo'k,   **ryk**
          3SG.MASK   være.PRS   1SG.tro rig
          'Han er, tror jeg, rig'.
- (15e) hy   is   glo   ryk
          1SG.MASK   være.PRS   EPIST rig
          'Han er muligvis/antageligt/angiveligt/tilsyneladende rig'.

Lignende grammatikaliseringsprocesser findes, når man kigger på komplementtagende ytringsprædikater. Vores påstand er nu, at ytringsprædikater vil give anledning til forskellige grammatiske elementer, alt efter om de introducerer direkte eller indirekte ytringsgengivelse.

Til belysning af denne påstand fokuserer vi på to kendte grammatikaliseringsstier for ytringsprædikater: grammatikaliseringen af fremsættende ytringsprædikater som ‘sige’ til 1) grammatiske markører af rapportativ evidentialitet og til 2) grammatiske citatmarkører (Heine & Kuteva 2002: 265, 267-268). Et eksempel på den førstnævnte udvikling findes i det dravidiske sprog kannada, hvor et klitikon, *-ante*, som er grammatikaliseret fra ytringsprædikateret *enmu* ‘sige’, fungerer som *hearsay*-markering som i eksempel (16) (Boye 2010b; 2012; Sridhar 1990:1-5; se Boye & Harder 2009 for flere eksempler).

Kannada (Sridhar 1990: 4)

- (16) avara magaLu i:ga:gale: mayneredidda:**Lante**
 deres.datter nu.allerede opnå.pubertet.N.PST.2SG.FEM.hearsay
 ‘Det siges, at deres datter allerede er gået i puberteten’.

Et eksempel på den anden type udvikling findes i det austroasiatiske sprog khmu’, hvor citatmarkøren *lâw* kommer af verbet *lâw* ‘sige’. Den grammatiske anvendelse af *lâw* som citatmarkør er illustreret i (17); bemærk, at der i (17) også optræder et ikke-grammatikaliseret ytringsprædikateret *hé:t* ‘kalde’.

Khmu’ (Premsirat 1987: 73)

- (17) Kɔ:nɪnim hé:t [lâw tá:j tèn tak à:ŋ]
 pige kalde sig bror sidde i hus
 ‘Pigen kaldte: ‘Bror, kom ind og sæt dig ned!’.

Mht. disse to grammatikaliseringsstier er vores påstand, at fremsættende ytringsprædikater giver anledning til udviklingen af grammatiske markører af rapportativ evidentialitet i konstruktioner, hvor de introducerer indirekte talegengivelse, mens de giver anledning til udviklingen af grammatiske markører af direkte ytringsgengivelse i konstruktioner, hvor de netop introducerer direkte ytringsgengivelse. Påstanden underbygges af en analyse af de to slags grammatiske markører, ifølge hvilken evidentialitetsmarkører har propositionelt skopus, mens citatmarkører har illokutionært skopus (Boye 2010b; Boye 2012: 32) – eller mere præcist tropisk skopus.

Ifølge vores analyse tidligere i dette afsnit udtrykker sætninger, der gen-

giver fremsættende ytringer indirekte, kun propositioner, mens sætninger, der gengiver ytringer direkte, også udtrykker tropisk illokution. Vores påstand er således i al enkelhed, at ytringsprædikater med propositionelt skopus grammatikaliseres til elementer, der ligeledes har propositionelt skopus, mens ytringsprædikater med tropisk skopus grammatikaliseres til elementer, der ligeledes har tropisk skopus. Grammatikaliseringen af ytringsprædikater bevarer altså i hvert fald dele af betydningen af de sætninger, der ledsager dem.

5. Er helsætningsindbygning komplementering?

I afsnit 3 og 4 ovenfor har vi redegjort for forskelle og ligheder mellem selvstændige ytringer og direkte og indirekte ytringsgengivelse. Selvstændige ytringer udtrykkes vha. helsætninger (for så vidt gælder sætningsformede ytringer, og det er som sagt udelukkende dem, vi behandler i denne artikel). Indirekte gengivne ytringer udtrykkes vha. ledsætninger, nemlig komplementsætninger. Men hvad med direkte gengivne ytringer? Hvilken status har de sætninger der anvendes til at udtrykke dem – dvs. de helsætninger, vi har kaldt indbyggede? Semantisk indtager sådanne sætninger en mellemposition: De adskiller sig fra ledsætninger ved at have tropik og fra helsætninger ved at mangle neustik. Måske indtager de også grammatisk en mellemposition?

Det mener Hansen & Heltoft (2011: 1653-1656). De taler ligesom vi om helsætningsindbygning, og de argumenterer med henvisning til bl.a. Munro (1982) for, at helsætningsindbygning i dansk ikke kan betragtes som komplementering. De anfører fire argumenter for at skelne helsætningsindbygning fra komplementering. I det følgende diskuterer vi de fire argumenter et ad gangen.

5.1. *Helsætningsindbygning kan lade sig gøre med alle helsætningstyper*

Det første argument for at skelne helsætningsindbygning fra komplementering er, at helsætningsindbygning kan lade sig gøre med alle helsætningstyper. Hansen & Heltoft (2011: 1653) giver følgende eksempel:

(18) Problemet må være, skal vi investere i ISS?

Det er et godt argument for, at indirekte og direkte ytringsgengivelse ikke betjener sig af samme slags komplementsætninger, men det er ikke et

tvingende argument for, at direkte ytringsgengivelse betjener sig af noget andet end komplementering. I (18) er *skal vi investere i ISS?* klart valensbåret, og i den forstand komplementerer det.

5.2. Spørgende ledsætninger, der er subjekt, kan ikke erstattes med ytringsindbygning, fordi der ikke er nogen anførende kontekst at indbygge i

Det andet argument er, at spørgende ledsætninger, der er subjekt, ikke kan erstattes med helsætningsindbygning (eller 'ytringsindbygning'), fordi der ikke er nogen anførende kontekst at indbygge i. Hansen & Heltoft (2011: 1654) giver følgende eksempler:

- (19a) Hvornår du begynder, er ligegyldigt.
 (19b) *Hvornår begynder du, er ligegyldigt.

Der er imidlertid en alternativ forklaring på den manglende acceptabilitet af (19b): Lige netop *ligegyldigt* egner sig dårligt til at indbygge sætninger med tropik, da det semantisk har lavere skopus, nemlig over en proposition eller et sagforhold – jf. (20).

- (20) *Det er ligegyldigt, hvornår begynder du?

5.3. Ytringshelheder der ikke har sætningsform, kan også indbygges

Det tredje argument for at skelne helsætningsindbygning fra komplementering er, at ytringshelheder, der ikke har sætningsform, også kan indbygges. Hansen & Heltoft (2011: 1654) giver eksemplet i (21).

- (21) Og til dem, der mener, at Santer skal holde sig udenfor, siger jeg:
 Sludder og vrøvl!

Det er imidlertid ikke et gyldigt argument. Det er ikke kontroversielt at tale om den overordnede kategori komplement som omfattende både komplementsætninger og nominalfraser. En indbygget ytringshelhed som *Sludder og vrøvl!* kunne derfor beskrives som et illokutionært komplement, der ikke har sætningsform.

5.4. *Indbygning optræder uden en valensbærer for den tilsvarende ledsætning*

Ifølge Hansen & Heltoft (2011: 1655) kan der ikke være tale om komplementering, når indbygning optræder uden en valensbærer (fx et komplementtagende prædikat). De giver følgende eksempler:

- (22) ... siger Jelled og fortsætter: Og Santer har jo ret!
 (23) Hun skulle ikke noget, så: Jo, tak, jeg kommer i morgen!

Argumentet er rimeligt nok i denne sammenhæng, ligesom det i den rette kontekst også er muligt at fremføre et fritstående citat – altså uden nogen form for indleder eller kontekst. Men det er næppe et argument for, at indbygning **aldrig** er komplementering. Der kan da også findes tegn på valensstyring eller i hvert fald semantisk inkompatibilitet:

- (24) *Han fortalte: Hvornår overgiver du dig?
 (25) *Han spurgte: Gå nu!

Som det fremgår af diskussionen ovenfor, finder vi ikke Hansens & Heltofts argumenter for at skelne helsætningsindbygning fra komplementering i dansk overbevisende. Vi foreslår derfor, at også de helsætningsstrukturer, der anvendes til at udtrykke direkte gengivne ytringer, analyseres som komplement: *helsætningskomplement* – men vel at mærke kun, når de er valensbårne. Helsætningskomplement er så en særlig slags tropiske komplement.

Denne analyse understøttes af tværsproglige forhold. Det er ikke alle sprog, der har en syntaktisk kontrast mellem direkte og indirekte ytringsgengivelse. Flere sprog anvender fx kun direkte ytringsgengivelse. I nogle sprog kan komplementsætningskonstruktioner, der anvendes til direkte ytringsgengivelse, også tolkes som indirekte ytringsgengivelse. I sådanne sprog er konstruktionerne altså tvetydige. Et eksempel på sådanne konstruktioner er (26) fra mura-sproget pirahã.

Pirahã (Everett 1986: 269)

- (26) hi gái-sai [xahóápátí tí xi aagá-hóág-a].
 3SG sige-NMLZ Xahóápátí 1SG sult have-INGR-fjern
 ‘Xahóápátí sagde: “Jeg er sulten”. / ‘Xahóápátí sagde, at jeg er sulten’.

Konstruktioner som (26) er blevet betragtet som et argument for, at direkte ytringsgengivelse ikke involverer komplementering, men Cristofaro (2003; 2013) har argumenteret for, at man med et semantisk udgangspunkt (baseret på lagdelt struktur) kan definere underordning som en situation, hvor et sagforhold er knyttet til et andet sagforhold på en sådan måde, at det ene sagforhold (det overordnede) kun giver mening, for så vidt som det indebærer det andet sagforhold (det underordnede). Cristofaro fastholder i overensstemmelse med vores analyse, at direkte og indirekte ytringsgengivelse er konceptuelt forskellige, og at det er muligt selv for talere af sprog som pirahã, der ikke udtryksmæssigt sonderer mellem de to slags ytringsgengivelse, at skelne dem fra hinanden.

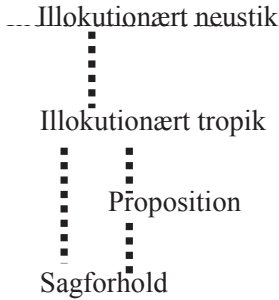
6. Konklusion

Vi har argumenteret for en skelnen mellem neustik, tropik, proposition og sagforhold i analysen af forskelle og ligheder mellem sætninger, der repræsenterer selvstændige ytringer, og sætninger, der anvendes til direkte og indirekte ytringsgengivelse. Den afgørende forskel er, at helsætninger, der repræsenterer selvstændige ytringer, både har neustik og tropik, mens helsætninger, der repræsenterer direkte gengivne ytringer, mangler neustik, og komplementsætninger, der anvendes i indirekte ytringsgengivelse, mangler både neustik og tropik (idet tropikken dog angives i det komplementerende prædikat). Det er fælles for alle sætninger, der koder eller anvendes til at gengive fremsættende og polært spørgende ytringer, at de rummer både en proposition og et sagforhold. Derimod rummer sætninger, der koder eller anvendes til at gengive bydende ytringer, kun et sagforhold. Den samlede analyse er opsummeret i tabel 5, hvor I^n =neustik, I^t =tropik, P =proposition, og S =sagforhold.

	FREMSÆTTENDE	POLÆRT SPØRGENDE	BYDENDE
SELVST. YTRING	(1a) <i>Hun spiser altid op.</i>	(1b) <i>Spiser hun altid op?</i>	(1c) <i>Spis altid op!</i>
SELVST. HELS.	I^n-I^t-P-S	I^n-I^t-P-S	I^n-I^t---S
DIR. GENG. YTR.	(2a) <i>Han sagde:</i> <i>"Hun spiser altid op".</i>	(2b) <i>Han sagde:</i> <i>"Spiser hun altid op?".</i>	(2c) <i>Han sagde:</i> <i>"Spis altid op!".</i>
INDBYG. HELS.	I^t-P-S	I^t-P-S	I^t---S
IND. GENG. YTR.	(3a) <i>Han sagde, (at)</i> <i>hun altid spiser op.</i>	(3b) <i>Han spurgte, om</i> <i>hun altid spiser op.</i>	(3c) <i>Han bad</i> <i>hende altid spise op.</i>
KOMPLSÆTNING	$P-S$	$P-S$	$--S$

Tabel 5: Forskellen og ligheder mellem selvstændige helsætninger, indbyggede helsætninger og komplementsætninger (I^n =neustik, I^t =tropik, P =proposition, og S =sagforhold).

På baggrund af denne analyse kan de relevante dele af Dansk Funktionel Lingvistik's teori om lagdelt indholdsstruktur revideres, således at illokutionslaget deles i to lag: et tropisk og et neustisk. Den reviderede model for (de relevante dele af) lagdelt indholdsstruktur er illustreret i figur 3 (smlg. figur 1).

Figur 3: En revideret model for lagdelt indholdsstruktur (jf. Boye 2012: 183-315).

Analysen giver endvidere anledning til to forudsigelser om grammatikaliseringen af fremsættende ytringsprædikater (se afsnit 4.4).

Til slut i artiklen (afsnit 5) har vi under inddragelse af tværsproglige forhold argumenteret for, at helsætningsindbygning i hvert fald i nogle tilfælde kan betragtes som en særlig slags komplementering.

Liste over forkortelser anvendt i glosseringerne

1	1. person
3	3. person
COMP	komplementmarkør
DAT	dativ
DECL	deklarativ
EPIST	epistemisk
HAB	habitualismarkør
INCL	inklusiv
INGR	ingressiv
MASK	maskulinum
NMLZ	nominaliseringsmarkør
PL	pluralis
PRS	præsens
SG	singularis

Henvisninger

- Boye, K. (2001): The force-dynamic core meaning of Danish modal verbs. *Acta Linguistica Hafniensia* 33, 19-66.
- Boye, K. (2002): Den danske infinitivneksus – distribution, funktion og diakroni. *Danske Studier* 2002, 17-68.
- Boye, K. (2008): Om om. *Ny forskning i grammatik* 15, 7-29.
- Boye, K. (2010a): Reference and clausal perception-verb complements. *Linguistics* 48.2, 391-430.
- Boye, K. (2010b): Evidence for what? Evidentiality and scope. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 63.4, 290-307.
- Boye, K. (2012): *Epistemic meaning: A crosslinguistic and functional-cognitive study*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Boye, K. (2013): Sagforhold, propositioner og den danske indikativ. *Ny Forskning i Grammatik* 20, 31-52.
- Boye, K. & Harder, P. (2007): Complement-taking predicates. Usage and linguistic structure. *Studies in Language* 31.3, 569-606.
- Boye, K. & Harder, P. (2009): Evidentiality: Linguistic categories and grammaticalization. *Functions of Language* 16.1, 9-43.
- Boye, K. & Harder, P. (2012): A usage-based theory of grammatical status and grammaticalization. *Language* 88.1, 1-44.
- Boye, K. & Harder, P. (Under forberedelse): Propositions, states-of-affairs and verbal mood: A Danish case study.
- Boye, K. & Kehayov, P (red.) (2016): *Complementizer semantics in European languages*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Boye, K, van Lier, E. & Brink, E. T. (2015): Epistemic complementizers: A crosslinguistic survey. *Language Sciences* 51.5, 1-17.
- Cristofaro, S. (2003): *Subordination*. Oxford: Oxford University Press.
- Cristofaro, S. (2013): Utterance Complement Clauses. *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: MPI EVA. <http://wals.info/chapter/128> (læst 17.02. 2017).
- Everett, D. L. (1986): Pirahã. I: *Handbook of Amazonian Languages* 1. Derbyshire, D. C. & Pullum, G. K. (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 200-325.
- Haberland, H. (1986): Reported speech in Danish. I: *Direct and indirect speech*. Coulmas, F. (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 219-253.
- Hansen, E. & Heltoft, L. (2011): *Grammatik over det danske sprog*. København: DSL.
- Harder, P. (2006). Dansk Funktionel Lingvistik. *NyS* 34-35, 92-130.
- Harder, P. (2016). Complementizers and the complementizing function – structure and pragmatics in a panchronic perspective. I: *Complementizer*

- Semantics in European Languages*. Boye, K. & Kehayov, P. (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 793-808.
- Hare, R. M. (1970): Meaning and Speech Acts. *The Philosophical Review* 79.1, 3-24.
- Harms, P. (1994): *Epena pedee syntax*. Studies in the languages of Colombia. Arlington: University of Texas.
- Heine, B. & Kuteva, T. (2002): *World lexicon of grammaticalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kehayov, P. & Boye, K. (2016): Complementizer semantics in European languages: Overview and generalizations. I: *Complementizer Semantics in European Languages*. Boye, K. & Kehayov, P. (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 809-878.
- Munro, P. (1982). On the Transitivity of “say” Verbs. I: *Studies in Transitivity*. Hopper, P. & Thompson, S. A. (red.). New York: Academic Press, 301-318.
- Nordström, J. & Boye, K. (2016): Complementizer semantics in the Germanic languages. I: *Complementizer Semantics in European Languages*. Boye, K. & Kehayov, P. (red.). Berlin: Mouton de Gruyter, 131-174.
- Sridhar, S. N. (1990): *Kannada*. London: Routledge.
- Sørensen, M.-L. L. & Boye, K. (2015): Vidensprædikatskomplementering. *Ny Forskning i Grammatik* 22, 233-253.
- Thompson, S. & Mulac, A. (1991): A quantitative perspective on the grammaticalization of Epistemic parentheticals in English. I *Approaches to grammaticalization* 2. Traugott, E. C. & Heine, B. (red.). Amsterdam: John Benjamins, 313-329.
- Togeb, O. (2014): Tidernes følge – hos Mikkelsen. I: *Problemer og perspektiver i dansk syntaks*. Togeb, O., Vikner, S. & Jørgensen, H. (red.). Odense: Syddansk Universitetsforlag, 137-170.